

"HÜSREV PASA, NİHNME" 1674

(U. 1272/1855)

973-95607

ALI.6

Geçmiş Asırların Değerli Adamlarımız. S. 57-69

قدرت و نفوذ دولت عثمانی در آن سرزمین متهم شد (طیارزاده، ۱۲۲۲-۱۲۳۲). چندی بعد، از قلعه دمیاط فرار کرد، اما دستگیر شد و به اسارت درآمد (همو، ۱۲۲۲؛ جودت، ۲۳۳۷-۲۳۴۲؛ IA, V(1)/610). سرانجام پس از ۸ ماه با کمک محمدعلی پاشا، که قدرت را در مصر به دست گرفته بود، از اسارت رهایی یافت (همانجا). پس از آن والی دیار بکر شد و سپس مدتی در نواحی روم‌ایلی و آناتولی به عنوان والی خدمت کرد (ثریا، ۲۷۵/۲؛ سامی، قاموس‌الاعلام، نیز IA همانجاها؛ EI², V/35). وی همچنین در جنگ روس - عثمانی در ۱۲۲۱ ق/ ۱۸۰۶ م در مقام والی سیلستره و فرمانده جبههٔ دانوب فعالانه شرکت داشت (همانجا).

خسرو پاشا در ۱۲۲۶ ق/ ۱۸۱۱ م قیودان دریا (دریاسالار) شد و مدت ۶ سال در این مقام باقی ماند (سامی، ثریا، همانجاها) و ناوگان عثمانی در دریای سیاه را نیز با موفقیت فرماندهی کرد (EI²، همانجا). پس از عزل از دریاسالاری در ۱۲۳۳ ق/ ۱۸۱۸ م بار دیگر در ارزروم، قارص، و طرابوزان والی شد و سپس سرعسکر شرق گردید (سامی، همانجا؛ طیارزاده، ۱۱۹/۲؛ ثریا، ۲۷۶/۲). در این ایام قبایل گرد ساکن در مرزهای ایران - عثمانی شورش کردند و ناآرامی‌هایی به وجود آوردند؛ خسرو پاشا مأموریت یافت تا به مقابله با آنها بپردازد. وی والی شهر بایزید شرقی را عزل کرد و یکی از خویشان خود را به جای او گمارد. این امر موجب درگیری مسلحانهٔ کردها با نیروهای دولتی شد. دولت ایران نیز با استفاده از فرصت، نواحی بایزید، ارجیش، بتلیس و موش را تصرف کرد (جودت، ۷۶/۱۲؛ یوجل، IV/202؛ EI²، همانجا). در پی آن خسروپاشا بار دیگر از مقام سرعسکری معزول شد و والی طرابوزان گردید (همانجا؛ جودت، ۱۷۱/۲).

در اواخر سدهٔ ۱۲ ق/ ۱۸ م، دولت عثمانی با مشکلات و بحرانهای داخلی و خارجی مواجه بود. دولت برای حل و رفع این بحرانها از یک سوی به اقدامات نظامی دست یازید و از سوی دیگر به نوسازی ساختار اجتماعی و سیاسی امپراتوری همت گماشت؛ اما به‌رغم این اقدامات، یکپارچگی امپراتوری به‌طور جدی در معرض خطر و تجزیه قرار گرفت و قیامهای جدایی طلبانه و آزادی خواهانه در نقاط مختلف قلمرو امپراتوری به وقوع پیوست که از جمله انقلاب یونان را می‌توان نام برد (برای تفصیلات، نک: کارال، VII/ 122 ff؛ شاو، III/29-31؛ آفشین، III/104 ff).

در این اثنا خسرو پاشا به سبب تجارب بسیار در دریانوردی، بار دیگر قیودان دریا شد (ثریا، همانجا). در نخستین گام، نیروی دریایی را بازسازی کرد و رزم‌ناوهای جدید ساخت و ملوانان مسلمان را به جای یونانیها به خدمت گرفت (شاو، III/6-8). وی با اینکه با محمدعلی پاشا، حاکم مصر میانه خوبی نداشت، به مصر رفت و از او درخواست کمک کرد. محمدعلی نیز به شرط واگذاری حکومت جزیرهٔ موره و کرت از سوی دولت عثمانی به

نصیرالدین طوسی، اساس‌الاعتیاس، به کوشش محمدتقی مدرس رضوی، تهران، ۱۳۶۷ ش؛ همو، معیار‌الاشعار، به کوشش محمد فشارکی، تهران، ۱۳۸۹ ش؛ نظامی عروضی، چهار مقاله، به کوشش محمد معین، تهران، ۱۳۳۳ ش؛ نفیسی، علی‌اکبر، فرهنگ، تهران، بی‌تا؛ وهدانی، رضا، ردیف‌سازی موسیقی سنتی ایران، تهران، ۱۳۷۶ ش؛ همایی، جلال‌الدین، تاریخ ادبیات ایران، تهران، ۱۳۶۶ ش. فرهود صفرزاده

خسرو پاشا، محمد (۱۱۷۰؟-۱۲۷۱ ق/ ۱۷۵۶-۱۸۵۵ م)، دولتمرد و صدر اعظم عثمانی. نام اصلی وی محمدخسرو است. در خردسالی در زمرهٔ غلامان سعید افندی چاووش‌باشی به استانبول آورده شد و مدتی بعد وارد دربار شد و همان‌جا تربیت یافت. به هنگام جلوس سلیم دوم در ۱۲۰۴ ق/ ۱۷۸۹ م، چوخه یا چوقه‌دار باشی (لباس‌دار و خدمتکار اندرون، نک: پاکالین، I/384) شد. چون کوچوک (کوچک) حسین پاشا، مقام دریاسالاری یافت، خسرو نخست مَهردار (۱۲۰۶ ق/ ۱۷۹۲ م)، و سپس کدخدای - وکیل و جانشین - او گردید (ثریا، ۲۷۵/۲؛ طیارزاده، ۱۱۸/۲؛ سامی، قاموس‌الاعلام، ۲۰۴۴/۳).

حسین پاشا در مقام دریاسالاری با شرکت در جنبش نوگرایی سلطان سلیم که در تاریخ عثمانی به نظام جدید (ه م) معروف است، به اصلاحات در ناوگان دریایی همت گماشت. خسرو پاشا نیز همراه و همگام با وی فعالانه در این امر شرکت کرد. در ۱۲۱۵ ق/ ۱۸۰۷ م با رتبهٔ میرمیرانی - معادل پاشا - (نک: سامی، قاموس ترکی، ۱۴۴۱-۱۴۴۲)، متصرف (فرماندار) ناحیهٔ قره‌حصار و سپس والی ازمیت (ه م) و پس از آن محافظ (دزدار/ قلعه‌بان) بندر اسکندریه شد. در ۱۲۱۶ ق/ ۱۸۰۷ م به عنوان جانشین دریاسالار حسین پاشا، برای آزادسازی مصر از تسلط فرانسویان، رهسپار آن دیار شد و با همکاری نیروهای انگلیسی، فرانسویها را از مصر بیرون راند. از این روی مورد تشویق قرار گرفت و به سمت والی مصر برگزیده شد (طیارزاده، ۱۱۸/۲، ۱۲۰-۱۲۱؛ سامی، قاموس‌الاعلام، نیز ثریا، همانجاها؛ جودت، ۲۱۶/۷).

خسرو پاشا در مدت اقامت در مصر با شورش مملوکها مواجه شد و برای مقابله با این بحران جدید به تشکیل سپاه به سبک اروپایی - که در جریان جنگ با فرانسویها با شیوهٔ کار آنها آشنا شده بود - اقدام کرد. در نخستین گام برای تشکیل سپاه جدید، حقوق و مستمری نظامیان آلبانیایی را، که به آنها اعتماد نداشت، قطع کرد و این امر شورش آنان را هم در پی داشت. قوای جدیدالتأسیس خسروپاشا از شورشیان به فرماندهی طاهر پاشا شکست خورد. خسرو که با دشواری جان به‌در برده بود، به قلعهٔ دمیاط پناهنده شد و بدین سان دوران والیگری او در مصر پس از یک سال و اندی به پایان آمد (جودت، ۲۲۲-۲۲۶/۷).

وی در مدت مأموریت در مصر به سوء مدیریت، خشونت، حیف و میل اموال دولتی و ایجاد نارضایی در مردم، یعنی تضعیف

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Hüsrev Paşa Koca

20 KASIM 2006

SÖNMEZ ÇELİK DOKÜMAN

Türkiye Piyaset Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	145086
Tas. No:	956.0741 ÇEL. H

081674

HÜSREV MEHMET PAŞA
SİYASİ HAYATI ve ASKERİ FAALİYETLERİ
(1756-1855)

Doktora Tezi

YÜKSEL ÇELİK

No: 2502980033

Danışman: Prof. Dr. MAHİR AYDIN

İstanbul 2005

Faik Reşit UNAT.

16 TEMMUZ 1993

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcut

HUSREV PAŞANIN İRAN ELÇİSİ HUDADÂD HAN HAKKINDA BİR ARZ TEZKERESİ

Çok sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam'ın, dergimize lütfen armağan ettikleri değerli vesikalardan birini de 1835 te İstanbul'a gelen İran Elçisi Hudadâd Han hakkında o zaman Serasker bulunan Husrev Paşa'nın hükümdar Mahmud II. ye yazdığı bir arz tezkeresi teşkil etmektedir.

Tezkere [1], 62x21,5 boyunda kenarı altın yıldızlı takritlik alikorna kâğıdına Husrev Paşa'nın maiyetinden biri tarafından rik'a ile yazılmıştır. Yazı, kâğıdın hemen bütün genişliğini kaplayan kırk beş satırdan müteşekkildir. İmzasız ve tarihsizdir. Altında Mahmud II. nin sirkâtibi Vessaf tarafından yazılmış olması muhtemel görülmekle beraber mütehassıslarınca kar'i kabul edilemeyen, sağdan sola eâik altı satırlık ve alt nda (r) işareti bulunan bir derkenarla padişahın irade ve tasvibi bildirilmektedir. Bu derkenar da imzasız ve tarihsizdir. Yalnız altın yıldızla rihlanmış olduğu görülmektedir.

İran'da 1795 yılında hükûmeti ele alan Kaçarlar sülâlesinin ikinci şahı Feth-Ali Şah otuz sekiz sene süren (1797-1834) uzun bir saltanattan sonra 23 ilkteşrin 1834 tarihinde ölmüş, veliahdı ve seraskeri, aynı zamanda son yıllarda bütün iktidarı elinde toplıyan saltanat şeriki Abbas Mirza Han da kendisinden on gün önce hayattan ayrılmış bulunduğu için yerine Abbas Mirza Hanın oğlu Mehmet Han 7 ikinciteşrin 1834 tarihinde İran tahtına oturmuştu.

Yeni şah, tahta cülûsunu tebliğ vazifesiyle Hudadâd Han adında bir zatı İstanbul'a sefir olarak yollamış ve bu elçi, 26 haziran 1835 te İstanbul'a gelmiştir [2]. On dokuzuncu yüzyılın ilk bölümüne rastlıyan Mahmud II. ve Feth-Ali Şah devresi, Osmanlı-İran münasebetlerinde çok yakınlıklar ve zaman zaman harple neticelenen gerginlikler görülen hareketli bir devredir. Mahmud II. nin nüfuz ve kudretini imparatorluğun her köşesinde tesis için türlü mücadeleler yapmak zorunda bulunduğu bu devirde, Babanlı Abdurrahman Paşa ve oğlu Mahmut Paşa, feodal İran'ın Irak ve Elcezire'ye haris gözlerini diken şahını ve onun icra vasıtası olan veliahdı ve seraskeri Abbas Mirza'yı kendisine daimî bir müzahir olarak bulmuş ve bu ailenin ihdas ettiği gaileler hemen hemen bu devir Osmanlı-İran münasebetlerinin eksenini teşkil etmiştir. Bu sebeple her iki devlet bozulan münasebetlerin biran önce düzelmesini ve bundan çok sarsılan Türkiye-İran ticaretinin yoluna girmesini, hülâsa 28 temmuz 1823 tarihli Erzurum Muahdesiyle tessüs eden sulh bağlarının kuvvetlenmesini samimî olarak istiyordu. Bunun içindir ki İran elçisinin İstanbul'a gelişi İran elçisine karşı fazla cemilekâr bir misafirserverlik gösterilmesine vesile olmuş ve elçi Hudadâd Han mihamdarı kapıcıbaşı Hâşim Ağa'nın Koska'daki konağına misafir edilmiş ve gelişinden bir kaç gün sonra Beylerbeyi Sarayında serasker Husrev Paşa ve Damat Halil, Kaptan Tahir ve Hassa Müşiri Fevzi Paşalarla Reis-ül-küttab Âkif Efendi ve farsça mütercimi Azmi Efendi ve İstanbul'da İran Müdürü (maslahatgüzar) sıfatıyla bulunan Ağa Mehmet hazır oldukları halde Mahmud II. tarafından kabul olunarak getirdiği nameyi padişaha takdim etmiş ve Osmanlı hükümdarı tarafından hususî iltifat görmüştür[3].

[1] — Topkapı Sarayı arşivi, NO: E. 10738

[2] — Takvim - i Vekayi No: 105, 15 rebiülevvel 1251 (1 temmuz 1835).

[3] — Lü fi Tarihi, C. V, S. 11.

Ta'rikh, Istanbul 1281-3, ii, 293, 320, 343-4, 378-80, 401-3; 419-49 *passim*; iii, 2-105 *passim*; Munadjjim Bashī, 661, 663-8; 'Othmānzāde Tā'ib, *Hādīkat al-wuzarā'*, 74-6; Ferīdūn Beg, *Munsha' at al-salāfin*, Istanbul 1264-5, ii, 87-96; Murtaḍā Nazmīzāde, *Gulshan-i khulafā'*, Istanbul 1143, 74 ff.; *Relation de ce qui s'est passé entre les armées du Grand Seigneur et du Roy de Perse depuis la fin de l'année 1629 jusqu'à présent; où est décrit le troisième siège de Babylone*, Paris 1631; *IA*, art. *Hüsrev Paşa* (H. İnalçık). (H. İNALCIK - R. C. REPP)

X KHOSREW PASHA, DIVĀNE OR DELI, Ottoman governor and vizier, and elder brother of Lala Muṣṭafā Paşa [q.v.]. He was a Janissary of Bosnian origin, but became a deserter at the outset of his career, and for several years lived an adventurous life, as evoked by 'Alī in his *Kunh al-akhbār*. He returned to grace at an unknown date, and then became food-taster (*caşnigir*) at the Palace, intendant of the corps of guards (*kapudji*) and then equerry to the sultan. His conduct during the Čaldırān campaign gained him the governorship (*beglerbeglik*) of Karamān on 25 August 1514. He took part in the conquest of Diyārbakr in 1515, in the Egyptian campaign of 1516-17, and in the suppression of the Kızılbaş revolt of Shāh Well in 1520 and that of Djān-birdī Ghazālī [q.v.] in the following year.

At the beginning of 1521 he became *beglerbeg* of Anatolia, and then of Diyārbakr at the death at the end of that same year of Bīyīklī Mehmed Paşa [q.v.]; he was to remain for ten years in this post at Amid, with responsibility for watching over the security of the frontiers with Şafawid Persia and for consolidating Ottoman authority in the Kurdish principalities which had recently rallied to the Porte. During the winter of 1531-2, his disputes with Ulama Paşa, a Şafawid refugee who had been made commander-in-chief of the troops in eastern Anatolia and was at that time in favour with the Grand Vizier Ibrāhīm Paşa, led to his dismissal. In 1532 he became governor of Anatolia for a second time, and took part in the "German" campaign of that same year. Trace is then lost of him until he turns up as *sandjak begi* of Aleppo and then *beglerbeg* of Damascus in 1534, and charged with various military duties during the "campaign of the two 'Irāqs". Whilst the Ottoman army was wintering at Baghdad in 1534-5, the sultan nominated him as *beglerbeg* of Egypt in place of Khādīm Süleymān Paşa [q.v.].

Khosrew Paşa's brief tenure of office in Cairo (February 1535-December 1536) was marked by such an enormous increase in the revenue from Egypt (*irsāliyya* [q.v.]) that the Porte had suspicions about the legality of the means used to collect it. A commission of enquiry was unable to prove his guilt, but he was nevertheless dismissed from his office. In fact, the evidence on his administration in Diyārbakr and in Egypt reveals a brutal, largely unscrupulous and highly mendacious official, but also a remarkably efficient one. The Ottoman chroniclers of Egypt (Yūsuf, Mehmed b. Yūsuf al-Khallāk and 'Abd al-Karīm b. 'Abd al-Rahmān) stress moreover the unusual prosperity and security which the land enjoyed under his rule.

He was replaced at Cairo by the powerful vizier Khādīm Süleymān Paşa, whose previous ten years' tenure of the governorship he had endeavoured to denigrate in the eyes of the Porte, evoking in Khādīm Süleymān Paşa a tenacious hatred against him. For the third time, Khosrew Paşa became *beglerbeg* of Anatolia at the beginning of 1537, and then of Rumelia in June 1538. His services during his tenure

of these offices (the Moldavian campaign of 1538 and the capture of Castelnuovo in 1539) led the sultan to appoint him as fourth vizier in 1541, Khādīm Süleymān Paşa being Grand Vizier and Rüstem Paşa [q.v.] second vizier. It seems very probable that the latter's ambitions were the cause of the ruin of the other two. As the sultan's son-in-law and enjoying the support of his influential mother-in-law Khürrem Sultān, Rüstem was able to rouse against each other very skilfully the old enemies Khādīm Süleymān and Khosrew in such a way that they came to blows in the sultan's presence in 1544 and were both deprived of office for this affair. Rüstem Paşa then became Grand Vizier. In despair at having lost his offices and powers, Khosrew Paşa allowed himself to starve to death in this year, one of the very rare cases of suicide amongst Ottoman officials of this period.

Bibliography: J.-L. Bacqué-Grammont, *Notes et documents sur Divāne Hüsrev Paşa*, in *RO* (1979), and bibliography cited there.

(J.-L. BACQUÉ-GRAMMONT)

X KHOSREW PASHA, MEHMET (?-1271/1855), Ottoman Grand Vizier, educated in the Palace and raised to the post of head *ekhadār* on the accession of Selīm III [q.v.] in 1203/1789. He entered the service of Küçük Hüseyn Paşa, a protagonist of military and naval reform, who became Admiral (*Kapudan-i deryā*) in 1206/1792. In 1215/1801 Khosrew sailed with the fleet to Egypt, where he commanded a force of 6,000 and co-operated with the British in the recapture of Rashīd and the defeat of French forces. In recognition of his services he was soon afterwards appointed *wālī* of Egypt.

In Egypt he attempted to establish the *niẓām-i dījadī* [q.v.] army and disband the irregular *bashi bozuk* troops imported from Rumelia for the war against the French. When he attempted to stop their pay, the *bashi bozuk* forces rose in revolt and defeated Khosrew's own troops. Then Tāhīr Paşa attacked Khosrew, forcing him to withdraw to Damietta and declared himself *wālī* of Egypt. Shortly afterwards, Tāhīr was murdered, leaving Muḥammad 'Alī [q.v.] and the Mamlūks real masters of Egypt. In Rabī' al-Awwal 1218/July 1803, the Mamlūks defeated Khosrew near Damietta and threw him into prison. On his release by Muḥammad 'Alī 8 months later, he was removed from the governorship of Egypt.

His next appointment was as *wālī* of Diyārbekir (1218-19/1803-4), followed by various governorships in Rumelia. He was active in the Russo-Turkish war which broke out in 1221/1806 as *wālī* of Silistra and military commander on the Danube front. In recognition of his services, he was appointed *Kapudan-i deryā* in Dhu 'l-Hijidja 1225/January 1811 and commanded the Ottoman fleet in the Black Sea until the conclusion of a peace in Ramaḍān 1227/September 1812. He was dismissed in 1233/1818, and afterwards served in a number of provincial governorships. As *wālī* of Erzurum he was appointed military commander (*serasker*) in the east, with instructions to pacify rebellious Kurdish tribes whose activities had led to a clash with Persia. However, his mishandling of the affair led to a rebellion by the former *mutaşarrif* of Bāyezīd, while the Persians, taking advantage of the situation, captured Bāyezīd, Erḍjīsh and Bitlis. The Porte transferred him to the governorship of Trabzon, and in Şafar 1237/September 1821 appointed in his place the former Grand Vizier Mehmed Emīn Ra'ūf Paşa.

With the outbreak of rebellion in the Morea, Khosrew Paşa was again appointed *Kapudan-i deryā* (Rabī' al-Ākhir 1238/December 1822) and detailed to

VIEUX SOUVENIRS

1818-1848

AVEC ILLUSTRATIONS DE L'AUTEUR

Dix-neuvième édition

PARIS

CALMANN LÉVY, ÉDITEUR

3, RUE AUBER, 3

1894

188

VIEUX SOUVENIRS

pin-cloquant, vêtu d'une espèce de blouse bleue à épaulettes, un petit boiteux à grosse tête rouge, barbe

blanche et figure malicieuse. C'est le grand vizir Kosrew-Pacha, le coupeur de têtes, l'étrangleur du

manteau noir garni de diamants et coiffé d'un fez

Scheik-Islam. En passant devant moi il me fait plusieurs révérences. Derrière lui arrivent les pages du sultan, beaux jeunes gens portant des hallebardes et coiffés de shakos dorés avec d'immenses plumets de plumes de paon, d'aigrettes et d'oiseaux de paradis. Au milieu d'eux se trouve le sultan, presque masqué par les plumets. Il porte la tête renversée en arrière, est vêtu d'un

VIEUX SOUVENIRS

189

à aigrette, tout diamanté également. Le sultan met pied à terre; le grand vizir et le nouveau Scheik-Islam soutiennent les coins de son manteau et un nègre affreux, à lèvres pendantes, à hanches de femme et couvert de broderies, s'avance pour le recevoir. C'est Kislar Aga, le chef des eunuques, le gouverneur du Harem.

Et maintenant que tout le monde est arrivé, « que la fête commence! » De ma fenêtre je découvre une grande place bordée de beaux pins parasols et descendant en pente douce jusqu'à la mer. Au delà, la rive asiatique du Bosphore avec le joli village de Kadi-Kéni. La place est couverte de troupes; douze superbes bataillons de la garde impériale, des lanciers, de l'artillerie. Ces troupes forment un grand cercle au milieu duquel s'élève une chaire recouverte d'une étoffe jaune, autour de laquelle viennent bientôt se grouper les pachas et le corps des ulémas, des mollahs, portant le vieux costume: caftans de couleur et de grands turbans blancs ou verts, traversés de larges bandes d'or. Les chefs des derviches, de toutes les sectes religieuses, sont également présents. Tout ce monde clérical se tient immobile, impassible, les yeux baissés, peu satisfait au fond, je suppose. Mais une poussée de la foule se produit, ce qui indigné le grand vizir; il marche contre elle en levant très haut sa petite jambe et agitant son mouchoir. Tout fuit à sa seule vue pour rentrer humblement dans l'alignement. On lui apporte alors le manuscrit du Hatti-Schériff qu'il porte respec-